

Szczebiot–Knoblauch L., Kisiel R. (2014), *Podaż siły roboczej na rynku pracy na obszarach wiejskich w Polsce*, „Oeconomia Copernicana”, nr 1, ss. 97-115, DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/OeC.2014.006>

*Lucyna Szczebiot–Knoblauch, Roman Kisiel **
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

Podaż siły roboczej na rynku pracy na obszarach wiejskich w Polsce

Klasyfikacja JEL: *A10, A19*

Słowa kluczowe: *podaż pracy, obszary wiejskie, Polska, pracujący, bezrobotni*

Abstrakt: *Od rozpoczęcia transformacji ustrojowej w Polsce upłynęło już ponad dwadzieścia lat, a sytuacja na rynku pracy na obszarach wiejskich ciągle nie należy do najlepszych. Dane statystyczne dotyczące rynku pracy w Polsce pogarszają się. Wysoka stopa bezrobocia i rosnąca liczba mieszkańców na obszarach wiejskich była głównym powodem sformułowania celu głównego jako: analiza podaży strony rynku pracy na obszarach wiejskich w Polsce w latach 2000-2011. Skupiono się na omówieniu wskaźników zatrudnienia i bezrobocia w Polsce ogółem i z wyodrębnieniem obszarów wiejskich.*

Prezentowane dane liczbowe pochodzą z obliczeń wykonanych na podstawie Roczników statystycznych Polski, Roczników obszarów wiejskich, Powszechnych spisów mieszkańców i Spisów rolnych dostępnych w Głównym Urzędzie Statystycz-

© Copyright Instytut Badań Gospodarczych & Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Toruniu

Tekst wpłynął 20 marca 2013 r., został zaakceptowany do publikacji 18 listopada 2013 r.

* Dane kontaktowe autora: lucyna.knoblauch@uwm.edu.pl, kisiel@uwm.edu.pl, Katedra Polityki Gospodarczej i Regionalnej UWM Olsztyn, ul. M. Oczapowskiego 4, 10-719 Olsztyn

nym w Warszawie i Olsztynie oraz Fundacji na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa.

Labour Supply in the Labour Market in Rural Areas in Poland

JEL Classification: *A10, A19*

Keywords: *labor supply, rural areas, Poland, working, unemployed*

Abstract: *Since the beginning of the political transformation in Poland, it's been more than twenty years, however, the situation on the labor market in rural areas is not the best. Deteriorating statistics on the labor market in Poland, manifested by high unemployment and a growing number of people in rural areas is the main reason for the formulation of the main as: analysis of the supply side of the labor market in rural areas in Poland in the years 2000-2011. Discussion is focused on the employment and unemployment rates in Poland and the total isolation of rural areas.*

The presented figures were derived from calculations made on the basis of Polish Statistical Yearbooks, Annals of rural population censuses and agricultural Census available at the Central Statistical Office in Warsaw and Olsztyn, and the Foundation for the Development of Polish Agriculture.

Wprowadzenie

Na podstawie podziału terytorialnego według Krajowego Rejestru Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju zostały wyodrębnione obszary wiejskie, za które uznaje się gminy wiejskie i część wiejską gmin miejsko-wiejskich¹. Obszary wiejskie w Polsce zajmują znaczną część – ponad 93% powierzchni kraju (291 tys. km²) i w 2011 r. były zamieszkiwane przez 15105,9 tys. osób (39,2% mieszkańców kraju). W porównaniu do spisu z 2002 r. było to więcej, bo wówczas liczba ta kształtowała się na poziomie 14619,7 tys. osób (38,2%) (*Obszary wiejskie...* 2011).

Pogarszająca się sytuacja na rynku pracy w Polsce oraz wysoka stopa bezrobocia i rosnąca liczba mieszkańców na bardzo rozległych w Polsce obszarach wiejskich jest głównym powodem sformułowania celu głównego

¹ <http://www.stat.gov.pl>, dn. (12.10.2012).

jako: analiza podażowej strony rynku pracy na obszarach wiejskich w Polsce w latach 2000-2011.

Metodologia badań

Prezentowane dane liczbowe pochodziły z obliczeń wykonanych na podstawie *Roczników statystycznych Polski*, *Roczników obszarów wiejskich*, *Powszechnych spisów mieszkańców* i *Spisów rolnych* dostępnych w Głównym Urzędzie Statystycznym w Warszawie i Olsztynie oraz Fundacji na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa. Informacje statystyczne dotyczą lat 2000-2011, chociaż w niektórych przypadkach, ze względu na ich brak obejmują krótszy zakres czasowy.

Teoretyczne ujęcie podaży pracy

Za rynek pracy uważa się ogół występujących form i procesów zatrudniania pracowników przez pracodawcę oraz instytucji, uwarunkowań, czynników negocjacji warunków płacy, pracy i zatrudnienia (Kaźmierczak 1995). Elementami rynku pracy jest popyt i podaż. Popyt na pracę to zapotrzebowanie na pracę zgłaszane przez pracodawców, czyli ilość pracy, jaką pracodawcy mają do zaoferowania przy określonych stawkach płac (*Ekonomia...* 2007). Podaż pracy określana jako zasoby pracy, zasoby siły roboczej, ludność aktywna – czynna zawodowo, stanowi ilość pracy oferowaną przez pracowników, którzy są gotowi podjąć zatrudnienie, za określoną stawkę płac. Obejmuje osoby w wieku produkcyjnym zdolne do pracy i gotowe do jej podjęcia w typowych warunkach istniejących w gospodarce (Kryńska i in. 1998). Nieodłącznym elementem rynku pracy, przeciwnym pracy, jest bezrobocie, które w ujęciu podmiotowym oznacza ludzi chętnych do podjęcia pracy, lecz pozostających bez stałego zatrudnienia (Koral 2009).

Bezrobocie jest zjawiskiem bardzo złożonym, co wynika głównie z jego przyczyn. Wielu autorów, w tym Golinowska (1992) dokonuje podziału tych czynników na związane z podażową i popytową stroną rynku pracy. Z punktu widzenia podaży zasadnicze znaczenie dla rozwoju bezrobocia posiadają następujące elementy:

- procesy demograficzne;
- duży przyrost liczby ludności w wieku produkcyjnym;
- rozbieżność pomiędzy kwalifikacjami kadr a potrzebami rynku pracy;
- niska mobilność przestrzenna siły roboczej;

- spowolnienie tempa rozwoju gospodarczego;
- restrukturyzacja wielu gałęzi przemysłu;
- likwidacja PGR;
- blokady rozwojowe małych i średnich przedsiębiorstw;
- słabość impulsów rozwojowych na szczeblu lokalnym i regionalnym, przy jednoczesnym zróżnicowaniu potencjału ekonomicznego i cywilizacyjnego między różnymi obszarami kraju.

Po stronie popytu na pracę o wzroście bezrobocia decydują: relatywnie niska chłonność zatrudnieniowa polskiej gospodarki, osłabienie tempa wzrostu gospodarczego, procesy restrukturyzacyjne w przemyśle, rolnictwie oraz w sektorze usług społecznych, jak również niski eksport i ujemne saldo bilansu handlu zagranicznego (Szczebiot-Knoblach 2007). Przyczyną bezrobocia w rozwiniętych krajach należy też upatrywać w postępie technicznym i wprowadzeniu nowych technologii, które zastępują pracę ludzką podnosząc jednocześnie wydajność pracy. Bezrobocie ma wówczas charakter wyselekcjonowany i dotyczy głównie osób starszych i o niskich kwalifikacjach. W takiej sytuacji bezrobocie jest konsekwencją (Nowak 2002):

- recesji gospodarczej, która wpływa na zmniejszenie produkcji prowadzące do redukcji zatrudnienia;
- niedorozwoju gospodarczego kraju;
- zaniedbań rozwojowych regionów;
- wadliwego sposobu zarządzania funduszami płać przedsiębiorstw;
- niedostosowania systemu edukacji do potrzeb rynku pracy;
- niewystarczającej motywacji do pracy, w warunkach niskich płać.

Pracujący na obszarach wiejskich

Ludność Polski w literaturze związanej z rynkiem pracy i w statystyce masowej dzieli się według wieku ekonomicznego, który wyróżnia kategorie (*Zasady metodyczne...* 2008): przedprodukcyjną (do 17 roku życia włącznie), produkcyjną (od 18 roku życia do 59 lat kobiety lub 64 lata mężczyźni) i poprodukcyjną (od 60 roku życia kobiety, od 65 roku życia mężczyźni). W wyniku niekorzystnych trendów demograficznych w Polsce istotnie zmniejszył się odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym. W spisie z 2011 r. udział ludności wiejskiej w wieku 0-17 lat w ogólnej populacji wynosił 21,4% wobec 26,5% w spisie z 2002 r. (tab. 1).

Tabela 6. Struktura ludności wiejskiej wg wieku

Rok	Ludność w wieku (%)		
	przedprodukcyjnym	produkcyjnym	poprodukcyjnym
2002	26,5	57,9	15,6
2011	21,4	63,1	15,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raport z wyników...* (2012).

Ludność aktywna zawodowo (zasoby pracy, podaż pracy lub siła robocza) obejmuje wszystkie osoby w wieku 15 lat i więcej uznane za pracujące lub bezrobotne. Współczynnik aktywności zawodowej wskazuje na procentowy udział aktywnych zawodowo (ogółem lub danej grupy, wyróżnianej m.in. ze względu na wiek, poziom wykształcenia, stan cywilny) w liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej (ogółem lub danej grupy) (*Zasady metodyczne...* 2008). Analizując wartość tego wskaźnika w Polsce od 2000 r. obserwuje się systematyczny spadek z poziomu 56,6% do 53,3% w 2011 r. (tab. 2). Podobna sytuacja wystąpiła na obszarach wiejskich, na których współczynnik na początku analizowanego okresu przekroczył 57%, a w roku 2011 wyniósł 51,5%.

Tabela 2. Wskaźniki rynku pracy w Polsce w latach 2000-2011

Lata	Współczynnik aktywności zawodowej (%)		Wskaźnik zatrudnienia (%)	
	ogółem	obszary wiejskie	ogółem	obszary wiejskie
2000	56,6	57,4	47,5	49,0
2001	56,3	57,4	46,1	48,0
2002	55,4	56,4	44,4	46,4
2003	54,7	55,8	44,0	45,9
2004	54,7	56,0	44,3	46,1
2005	54,9	56,0	45,2	47,0
2006	54,0	54,9	46,5	47,8
2007	53,7	54,2	48,5	49,2
2008	54,2	54,5	50,4	50,7
2009	54,9	55,2	50,4	50,8
2010	55,7	55,7	50,4	44,4
2011	53,3	51,5	46,4	44,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Obszary wiejskie...* (2011).

Rynek pracy charakteryzowany jest również przez wskaźnik zatrudnienia. Jest to procentowy udział pracujących (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej (ogółem lub danej grupy) (*Zasady metodyczne...* 2008). W latach 2001-2011 wartości tego wskaźnika wahały się, a ich rozpiętość mieściła się w granicach od 50,4% (w latach 2008-2010) do 44% w 2003 r. Podobne wartości były na obszarach wiejskich w całym kraju od 44,4% do 50,8%, chociaż w roku 2003 było to 38,4%.

Elementem niezbędnym do prawidłowego funkcjonowania rynku pracy jest kategoria pracujących, do tej grupy według urzędu statystycznego zalicza się:

- osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy (umowa o pracę, powołanie, mianowanie lub wybór) lub stosunku służbowego, łącznie z sezonowymi i zatrudnionymi dorywczo oraz osoby zatrudnione za granicą na rzecz jednostek krajowych;
- pracodawcy i pracujący na własny rachunek;
- osoby wykonujące pracę nakładczą;
- agentów (łącznie z pomagającymi członkami ich rodzin oraz osobami zatrudnionymi przez agentów);
- członków spółdzielni produkcji rolniczej (rolniczych spółdzielni produkcyjnych, innych spółdzielni zajmujących się produkcją rolną i spółdzielni kółek rolniczych);
- duchownych pełniących obowiązki duszpasterskie.

Za osobę pracującą wg BAEL uważa się osobę w wieku 15 lat i więcej, która w okresie badanego tygodnia według definicji stosowanej przez GUS (*Zasady metodyczne...* 2008):

- wykonywała przez co najmniej 1 godzinę jakąkolwiek pracę przynoszącą dochód lub zarobek bez względu na formalny status zatrudnienia, tzn. była zatrudniona w charakterze pracownika najemnego, pracowała we własnym/dzierżawionym gospodarstwie rolnym lub prowadziła własną działalność gospodarczą poza rolnictwem, pomagała (bez wynagrodzenia) w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa rolnego lub rodzinnej działalności gospodarczej poza rolnictwem;
- miała pracę jako pracownik najemny lub pracujący na własny rachunek, ale jej nie wykonywała, np. z powodu choroby, urlopu, przerwy w działalności zakładu, trudnych warunków atmosferycznych, strajku.

Począwszy od 2006 r. w BAEL sprecyzowano kryterium zaliczania osoby do pracującej, jeżeli nie wykonywała pracy w badanym tygodniu miała pracę, ale jej nie wykonywała z powodu choroby, urlopu macierzyńskiego lub wypoczynkowego, czy z innych powodów, przy czym długość przerwy w pracy wynosiła do 3 miesięcy lub powyżej 3 miesięcy, ale osoba

ta była pracownikiem najemnym i w tym czasie otrzymywała co najmniej 50% dotychczasowego wynagrodzenia (*Zasady metodyczne...* 2008).

W 2010 r. w Polsce liczba pracujących w gospodarce narodowej, z uwzględnieniem pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie przekroczyła 10,5 mln osób. Z ogólnej liczby pracujących w 2010 r., większość skupiał sektor prywatny – 312,431 tys. osób (73,8%), w mniejszości zaś pozostawali pracownicy sektora publicznego – 110,855 tys. osób (26,2%). W latach 2008-2010 w ogólnej liczbie osób zatrudnionych zmniejszył się odsetek pracujących w przemyśle (o 0,3 p.p.) oraz w sektorze usług (o 0,5 p.p.) Wzrósł natomiast procentowy udział osób pracujących w rolnictwie, łowiectwie i rybactwie (o 0,6 p.p.) oraz w budownictwie (o 0,2 p.p.). Liczba pracujących na obszarach wiejskich w Polsce w 2009 r. wynosiła 1459,8 tys. osób i była większa w porównaniu do roku 2003, w którym to odnotowano liczbę 1207,8 tys. osób (*Obszary wiejskie...* 2011).

Dla modernizacji rolnictwa i poprawy struktury zatrudnienia na obszarach wiejskich ogromne znaczenie ma sytuacja na rynku pracy na wsi. Jest ona determinowana przez generalny poziom koniunktury gospodarczej, ale też przez popyt na pracę oraz jej podaż (Grosse, Hardt 2010). Pozytywnym zjawiskiem obserwowanym w ostatnich latach na obszarach wiejskich był systematyczny wzrost liczby pracujących, spośród których najwięcej osób ciągle znajdowało zatrudnienie w rolnictwie, następnie w usługach oraz w przemyśle i budownictwie.

Z punktu widzenia właściwego funkcjonowania w konkurencyjnej gospodarce wolnorynkowej istotna jest liczba pracujących w rolnictwie (tab. 3). Analizując dane dotyczące samych obszarów wiejskich w Polsce można zauważyć systematyczny spadek po ok. 2 p.p. liczby pracujących ogółem w tym dziale z 45,5% w roku 2000 do 30,5% w 2011 r. (z małym wzrostem w 2001 r.). Również w przypadku pracujących poza rolnictwem na swój rachunek na obszarach wiejskich zmienia się na korzyść mieszkańców polskiej wsi. Wzrost nie jest zbyt duży, ale różnica pomiędzy rokiem 2005, kiedy wskaźnik był najniższy (10,3%), a rokiem 2011, kiedy osiągnął wartość 11,6% pracujących ogółem poza rolnictwem, wskazuje, że sytuacja się poprawia (*Rocznik statystyczny...* 2011).

Tabela 3. Pracujący w rolnictwie mieszkańcy obszarów wiejskich w Polsce w latach 2000-2011

Lata	Pracujący w rolnictwie w % pracujących ogółem na wsi	Pracujący poza rolnictwem na swój rachunek na wsi w % pracujących ogółem poza rolnictwem
2000	45,5	10,9
2001	46,2	11,1
2002	45,8	10,7
2003	43,7	11,3
2004	42,5	11,0
2005	40,8	10,3
2006	37,7	10,2
2007	35,3	10,7
2008	33,4	11,0
2009	31,8	11,3
2010	30,9	11,4
2011	30,5	11,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznik statystyczny...* (2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012) GUS Warszawa.

Pracą w gospodarstwie indywidualnym w 2010 r. zajmowało się ponad 2,216 mln Polaków, z czego w swoim gospodarstwie wykonywało ją 2,216 tys. osób (dla 1,945 tys. była to jedyna praca). Blisko 46 tys. w gospodarstwach indywidualnych stanowili pracownicy najemni stali. Ogółem w przeliczeniu na 1 gospodarstwo indywidualne pracowały przeciętnie 1,2 osoby, a na 100 ha UR przypadało odpowiednio 16,6 osób (*Rocznik statystyczny...* 2011).

Bezrobocie na obszarach wiejskich

Istotnym elementem rynku pracy stanowiącym część podaży jest bezrobocie osób aktywnych zawodowo. Definicję osoby bezrobotnej przyjętej w statystyce urzędów pracy, która zgodnie z ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2008 r., nr 69, poz. 415), do bezrobotnych zarejestrowanych zalicza osoby niezatrudnione i niewykonyjące innej pracy zarobkowej, zdolne i gotowe do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy (bądź, jeśli są to osoby niepełnosprawne, zdolne i gotowe do podjęcia zatrudnienia, co najmniej w połowie tego wymiaru czasu pracy), nie uczące się w szkole,

z wyjątkiem szkół dla dorosłych lub szkół wyższych w systemie wieczorowym albo zaocznym, zarejestrowane we właściwym dla miejsca zameldowania (stałego lub czasowego) powiatowym urzędzie pracy oraz poszukujące zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, jeżeli m.in.:

- ukończyły 18 lat i jednocześnie nie ukończyły: kobiety 60 lat, a mężczyźni 65 lat;
- nie nabyły prawa do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy, renty szkoleniowej, renty socjalnej, nie pobierają świadczenia rehabilitacyjnego, świadczenia lub zasiłku przedemerytalnego, zasiłku chorobowego lub macierzyńskiego;
- nie są właścicielami lub posiadaczami (samoistnymi lub zależnymi) nieruchomości rolnej o powierzchni użytków rolnych powyżej 2 ha przeliczeniowych, nie podlegają ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowemu z tytułu stałej pracy jako współmałżonek lub domownik w gospodarstwie rolnym o analogicznej powierzchni;
- nie uzyskują miesięcznego przychodu w wysokości, przekraczającej połowę minimalnego wynagrodzenia za pracę, z wyłączeniem przychodów od środków pieniężnych zgromadzonych na rachunkach bankowych;
- nie są osobą tymczasowo aresztowaną i nie odbywają kary pozbawienia wolności;
- nie pobierają zasiłku stałego;
- nie pobierają, na podstawie przepisów o świadczeniach rodzinnych, świadczenia pielęgnacyjnego lub dodatku do zasiłku rodzinnego z tytułu samotnego wychowywania dziecka;
- nie otrzymują świadczenia lub zasiłku przedemerytalnego;
- nie odbywają szkolenia, ani stażu u pracodawcy.

Osoby bezrobotne wg BAEL są w wieku 15-74 lata i które jednocześnie spełniają następujące warunki:

- w okresie badanego tygodnia nie były osobami pracującymi;
- aktywnie poszukiwały pracy, tzn. podjęły konkretne działania w ciągu 4 tygodni (wliczając jako ostatni – tydzień badany), aby znaleźć pracę;
- były gotowe (zdolne) podjąć pracę w okresie: wg BAEL – w ciągu dwóch tygodni następujących po tygodniu badanym.
- Do bezrobotnych zostały zaliczone także osoby, które nie poszukiwały pracy, ponieważ miały pracę załatwioną i oczekiwały na jej rozpoczęcie przez okres nie dłuższy niż 3 miesiące oraz spełniały dodatkowy warunek w BAEL – były gotowe ją podjąć. Różnica pomiędzy stopą bezrobocia rejestrowanego i stopą bezrobocia BAEL wynika z rozbieżności

terminologicznej, gdyż część osób, według metodologii BAEL, nie jest bezrobotna, lecz bierna zawodowo lub pracująca w szarej strefie.

Dostępne opracowania statystyczne pozwalają stwierdzić, że bezrobocie w Polsce ma szereg charakterystycznych cech. Jedną z nich, i to bardzo istotną, jest znaczne zróżnicowanie regionalne jak i lokalne rynków pracy. Osoby zamieszkałe na terenach wiejskich należą – obok niepełnosprawnych, młodych oraz kobiet – do osób o szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy. Wynika to z szeregu czynników, wśród których dominuje specyficzny i w wielu przypadkach monokulturowy system gospodarczy obszarów wiejskich. Obszary te historycznie były nastawione na produkcję rolną, a mniejsze znaczenie przypisywano produkcji przemysłowej i usługom, które w gospodarce wolnorynkowej dają najczęściej miejsc pracy (Kuchta 2012).

Do 2003 r. liczba bezrobotnych ogółem w całej Polsce rosła w bardzo dużym tempie, następnie obserwowano spadek wartości do 1,474 tys. osób do 2008 r. po tym okresie liczba bezrobotnych Polaków wzrosła o ponad 400 tys. osób (tab. 4). Bezrobocie ludności zamieszkałej na wsi wyglądało podobnie. Liczba osób bez pracy w 2002 r. przekroczyła 1,3 tys. Najniższą do tej pory wartość obserwowano w 2008 r.

Tabela 4. Wskaźniki bezrobocia w Polsce w latach 2000-2011

Lata	Liczba bezrobotnych (tys.)		Stopa bezrobocia ogółem (%)
	ogółem	wieś	
2000	2703	1180	15,1
2001	3115	1329	19,4
2002	3217	1341	20,0
2003	3176	1326	20,0
2004	3000	1262	19,0
2005	2773	1180	17,6
2006	2309	1005	14,9
2007	1747	0786	11,4
2008	1474	0671	09,5
2009	1893	0833	12,1
2010	1813	0772	12,3
2011	1862	0808	12,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznik statystyczny...* (2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012) GUS Warszawa.

Najwyższy poziom stopy bezrobocia w Polsce wyznaczonej badaniem BAEL był w latach 2002-2003 i przekroczył wartość 19%, która po ośmiu latach była niższa o 10 p.p. (tab. 5). Najlepiej sytuacja prezentowała się w roku 2008, kiedy to poziom zbliżał się do 7%. W przypadku obszarów wiejskich w Polsce współczynnik ten był niższy, a najwyższą wartość osiągnął w latach 2001 i 2002 (po 17,2%).

Tabela 5. Stopa bezrobocia wg BAEL i związek z gospodarstwem rolnym na wsi w Polsce

Lata	Stopa bezrobocia ogółem (%)	Stopa bezrobocia mieszkańców wsi (%)		
		ogółem	ludność rolnicza	ludność bezrolna
2000	16,0	16,7	8,8	23,8
2001	18,5	17,2	10,9	26,8
2002	19,7	17,2	10,6	27,6
2003	19,3	16,6	9,6	27,1
2004	18,0	16,2	9,2	26,2
2005	16,7	15,7	8,5	24,8
2006	12,2	11,5	6,5	17,3
2007	8,5	8,0	4,8	11,6
2008	6,7	6,4	3,7	9,3
2009	8,5	8,2	4,4	11,8
2010	9,1	8,5	4,8	12,1
2011	9,3	9,1	5,1	12,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznik statystyczny rolnictwa...* (2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012) GUS Warszawa.

Najlepszy dla rynku pracy na obszarach wiejskich był rok 2004, w którym to stopa bezrobocia osiągnęła poziom 6,4%, a w przypadku ludności rolniczej było to 3,7%. Od roku 2008 r. wartość analizowanego wskaźnika rosła. W porównaniu do ludności rolniczej, ludność bezrolna charakteryzowała się wyższą stopą bezrobocia – nawet o 17,7 p.p. w roku 2003. W ostatnich charakteryzowanych latach różnica ta oscylowała w granicach 7 p.p.

Na obszarach wiejskich w gronie bezrobotnych związanych z gospodarstwem rolnym spory odsetek stanowiły osoby o niskim wykształceniu, niskiej mobilności oraz małej aktywności w poszukiwaniu pracy. Drastyczna redukcja zatrudnienia, w wyniku którego wiele osób znalazło się przez długi czas bez pracy, stała się jednym z istotnych problemów przekształceń

restrukturyzacyjno-własnościowych sektora państwowego rolnictwa. Tam gdzie PGR-y były w głównej mierze jedynymi zakładami pracy, zwalniani pracownicy stracili szansę na uzyskanie jakiegokolwiek zatrudnienia, stanowiącego podstawę bytu ich rodzin. Warto jednak zauważyć, że obecnie zdecydowana większość byłych pracowników PGR nie jest już aktywna na rynku pracy, a problem bezrobocia nie jest już udziałem osób wywodzących się z PGR, lecz wszystkich mieszkańców obszarów popegeerowskich. Pomimo upływu czasu utrzymuje się istotny dystans w sytuacji na rynkach pracy terenów wiejskich, w tym popegeerowskich i pozostałych (Kisiel, Szczebiot-Knoblach 2012).

W strukturze bezrobotnych w Polsce udział osób, które zamieszkują obszary wiejskie, od samego momentu wystąpienia tego zjawiska przekroczył 40% wszystkich zarejestrowanych przez urząd pracy (tab. 6). W przypadku statystyki wg BAEL była to wartość od 32,9% do 37,6%. Należy pamiętać, że bezrobocie ludności wiejskiej w wielu przypadkach występuje w formie utajonej i przeludnienia agrarnego (Mossakowska 2007).

Tabela 6. Bezrobotni z obszarów wiejskich w Polsce w latach 2000-2011

Lata	Bezrobotni mieszkający na wsi wg (%)		Bezrobotni uprawnieni do zasiłku (%)	
	Urząd Pracy	BAEL	ogółem	wieś
2000	43,7	33,9	20,3	20,8
2001	42,7	34,0	20,0	20,5
2002	41,7	33,0	16,7	17,1
2003	41,7	32,9	15,1	15,4
2004	42,1	34,4	14,2	14,5
2005	42,6	35,7	13,5	13,8
2006	43,5	36,0	13,5	13,9
2007	45,0	35,8	14,4	14,7
2008	45,5	36,5	18,4	18,4
2009	44,0	37,0	20,1	20,4
2010	42,6	35,7	16,5	17,2
2011	43,4	37,6	16,5	16,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznik statystyczny rolnictwa...* (2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012) GUS Warszawa.

Zjawisku bezrobocia na wsi towarzyszy bardzo niepokojąca sytuacja, która dotyczy bardzo niskiego udziału liczby osób otrzymujących wsparcie finansowe w postaci zasiłku dla bezrobotnych. Jak wynika ze statystyk, odsetek uprawnionych często nie przekroczył 20% wszystkich bezrobot-

nych zamieszkujących obszary wiejskie. Najmniej takich osób było w latach 2005-2006, kiedy równocześnie stopa bezrobocia była najwyższa.

Procentowa dynamika spadku liczby bezrobotnych ogółem i bezrobotnych zamieszkałych na wsi w latach 2006-2009, wskazuje, że była ona większa wśród mieszkańców wsi niż w bezrobociu ogółem. W tym czasie, liczba bezrobotnych ogółem zmniejszyła się o 14,4%, a liczba bezrobotnych zamieszkałych na wsi o 16,9%. W powiatowych urzędach pracy, według stanu na koniec grudnia 2011 r., zarejestrowanych było 53,225 tys. osób tej kategorii. W porównaniu do 2010 r., liczba bezrobotnych mieszkańców wsi zwiększyła się o 953 osoby, tj. o 1,8%. Nadal pozostaje jednak na poziomie niższym, o 635 osób (o 1,2%), niż w 2009 r. Procentowy udział mieszkańców wsi w ogólnej liczbie bezrobotnych wzrósł o 0,3 p.p. w stosunku do 2009 i 2010 r. (*Analiza... 2012*).

Odsetek bezrobotnych mieszkających na polskiej wsi, którzy byli związani z gospodarstwem rolnym zmniejszała się od 2001 r. (tab. 7). W ciągu 11 lat z grona tej grupy ubyło 267 tys. osób. Bardzo źle przedstawia się sytuacja mieszkańców wsi, którzy byli zaliczani do grupy bezrobotnych bezrolnych. W latach 2000-2002, liczba tych osób wzrosła aż o 123 tys. W następnym okresie, kiedy współczynnik zwiększał się, przyrost nie był już tak widoczny i wynosił 27 tys. osób do 2005 r. Od 2006 r. liczba bezrobotnych bezrolnych nie przekraczała 500 tys. osób, chociaż pomiędzy rokiem 2008 a 2009 wzrost był o 111 tys. W 2009 r., mimo że liczba bezrobotnych bezrolnych nie była najwyższa, to stanowili oni 74,7% wszystkich bezrobotnych na wsi. Problemy na wiejskim rynku pracy ludności bezrolnej wynikały z faktu, że pracy poza rolnictwem jest za mało. Ludność związana bezpośrednio lub pośrednio z rolnictwem jest w lepszej sytuacji od ludności wywodzącej się z rodzin bezrolnych, ma bowiem zawsze możliwość podjęcia jakiegokolwiek pracy w gospodarstwie rolnym, nawet w sytuacji dostatecznych w nim zasobów siły roboczej (Kisiel 2001, Kisiel, Czeszejko-Sochacka 2002, Kisiel, Szczebiot-Knoblach 2012).

Tabela 7. Bezrobotni mieszkający na wsi według związku z gospodarstwem rolnym w Polsce w latach 2000-2011

Lata	Liczba bezrobotnych związanych z gospodarstwem rolnym (tys.)	Liczba bezrobotnych bezrolnych	
		Ogółem	Odsetek ogółu bezrobotnych na wsi
2000	364	573	61,2
2001	448	635	58,6
2002	419	696	62,4

Tabela 7 ciąg dalszy

Lata	Liczba bezrobotnych związanych z gospodarstwem rolnym (tys.)	Liczba bezrobotnych bezrolnych	
		Ogółem	Odsetek ogółu bezrobotnych na wsi
2003	370	705	65,6
2004	355	705	66,5
2005	311	723	69,9
2006	228	520	69,5
2007	167	351	67,8
2008	125	296	70,3
2009	138	407	74,7
2010	159	422	72,6
2011	172	460	72,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznik statystyczny rolnictwa...* (2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012) GUS Warszawa.

Czynnikiem istotnie różnicującym poziom bezrobocia na wsi odnotowanym przez urzędy pracy był wiek tych pozostających bez pracy. Ogólna analiza pozwoliła stwierdzić, że w najtrudniejszej sytuacji były osoby młode (18-24 lata i 25-29 lat) we wszystkich analizowanych latach. Porównując jednak ludność bezrobotną i ich związek z gospodarstwem rolnym, można zauważyć, że bez pracy wśród najmłodszych bezrobotnych był co czwarty nie związany z gospodarstwem rolnym i prawie co piąty związany z gospodarstwem. W przypadku ludności bezrolnej co dziesiąty z grupy najstarszych również pozostawał bez pracy, a wcześniej mógł być związany z PGR (Kisiel, Szczebiot-Knoblach 2012).

Tabela 8. Stopa bezrobocia na wsi wg wieku i związku z gospodarstwem rolnym w Polsce w latach 2007-2011

Lata	Stopa bezrobocia ogółem (%)	Stopa bezrobocia w grupie wiekowej (%)				
		18-24	25-29	30-34	35-44	45-59
2007	8,2	19,8	9,0	7,4	5,6	6,4
2008	6,5	15,9	8,4	6,7	4,5	3,9
2009	8,0	21,6	9,8	7,4	4,9	5,2
2010	8,5	21,5	11,3	8,0	5,5	5,7
2011	9,1	23,5	12,9	7,5	6,1	5,9

Tabela 8 ciąg dalszy

Lata	Stopa bezrobocia ogółem (%)	Stopa bezrobocia w grupie wiekowej (%)				
		18-24	25-29	30-34	35-44	45-59
Ludność związana z gospodarstwem rolnym						
2007	4,3	14,3	6,3	4,3	2,4	2,1
2008	3,8	12,7	6,8	4,0	2,0	
2009	4,3	17,1	8,0	2,8	1,5	1,1
2010	4,8	17,1	9,2	4,5	1,9	1,5
2011	5,1	19,6	9,7	4,5	1,8	1,6
Ludność bezrolna						
2007	12,7	26,3	11,6	10,3	9,0	12,2
2008	9,6	19,6	10,0	9,5	7,0	7,4
2009	11,6	25,3	11,4	11,0	8,0	9,5
2010	12,1	25,7	13,1	10,7	8,6	10,4
2011	12,9	27,5	15,5	9,5	9,7	10,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznik statystyczny rolnictwa...* (2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012) GUS Warszawa.

Często szanse człowieka na rynku pracy określa poziom wykształcenia oraz wpływa na zaspokojenie jego aspiracji zawodowych i kulturalnych. Największe problemy z zatrudnieniem miały osoby z obszarów wiejskich z wykształceniem średnim ogólnym – od 8,5% w roku 2008 do 14,1% w 2011 r., dla porównania druga grupa najdotkliwiej odczuwająca brak pracy to ta z wykształceniem gimnazjalnym i podstawowym, ale i tu odsetek był niższy i wynosił 6,7% w 2008 r. i 11,7% w 2011 r. Różnicę w tych wskaźnikach można zaobserwować dopiero w przypadku osób, które nie miały związku z gospodarstwem rolnym. Najwyższy odsetek osób pozbawionych pracy odnotowano w grupie z najniższym poziomem wykształcenia, które nie miały żadnych kwalifikacji i wyuczonego zawodu, więc szanse dla 16-24% bezrobotnych na znalezienie pracy bardzo małe. Wiele z nich stanowiły kolejne pokolenia ludności popegeerowskiej, które były gorzej wykształcona i mniej zaradne (Czeszejko-Sochacka, Knoblauch 2001). Inaczej było w grupie związanej z gospodarstwem – tu brak wykształcenia raczej nie przeszkadzał, stąd też najmniej osób z najniższym wykształceniem było wśród bezrobotnych (2,1-3,3%).

Niekorzystna, dla osób najniżej wykwalifikowanych, rozpiętość szans posiadania pracy, warunkowana jest głównie faktem, że na tych terenach (w wielu przypadkach popegeerowskich) w przeciwieństwie do reszty kraju, udział zatrudnienia w indywidualnym rolnictwie jest mały, a to właśnie

głównie rolnictwo zapewnia pracę na obszarach wiejskich osobom o najniższym poziomie wykształcenia (*Rynki pracy...* 2008).

Tabela 9. Stopa bezrobocia na wsi według wykształcenia i związku z gospodarstwem rolnym w Polsce w latach 2007-2011

Lata	Stopa bezrobocia osób z wykształceniem (%)				
	wyższe	średnie ogólne	średnie zawodowe	zasadnicze zawodowe	gimnazjalne, podstawowe
2007	6,6	13,0	7,7	7,9	8,8
2008	5,4	8,5	6,0	6,8	6,7
2009	5,7	12,0	7,8	7,4	9,9
2010	6,5	11,6	8,6	8,0	10,2
2011	7,9	14,1	8,5	8,2	11,7
Ludność związana z gospodarstwem rolnym					
2007	7,2	10,5	4,5	3,9	2,5
2008	6,7	7,6	3,3	3,8	2,1
2009	7,7	10,8	4,9	2,8	2,9
2010	7,3	7,3	6,3	3,4	3,3
2011	9,2	10,2	5,7	3,8	3,1
Ludność bezrolna					
2007	6,3	15,4	10,7	12,8	23,6
2008	4,5	9,4	8,7	10,5	16,2
2009	4,7	13,0	10,6	12,2	20,7
2010	6,0	14,6	10,8	13,1	20,5
2011	7,2	16,8	11,2	12,9	24,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznik statystyczny rolnictwa...* (2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012) GUS Warszawa.

Zakończenie

Od 2000 r. w Polsce wartość wskaźnika aktywności zawodowej systematycznie spadała z poziomu 56,6% do 53,3% w 2011 r. Podobna sytuacja wystąpiła na obszarach wiejskich, na których współczynnik na początku analizowanego okresu przekroczył 57%, a w roku 2011 wynosił 51,5%. Również w przypadku wskaźnika zatrudnienia wartość w latach 2001-2011 wahała się w granicach od 50,4% (w latach 2008-2010) do 44% w 2003 r. Na obszarach wiejskich w całym kraju wartości mieściły się w przedziale od 44,4% do 50,8%, chociaż w roku 2003 było to 38,4%.

Na obszarach wiejskich w Polsce można zauważyć systematyczny spadek (po ok. 2 p.p.) liczby pracujących ogółem w tym dziale z 45,5% w roku 2000 do 30,5% w 2011 r. Również w przypadku pracujących poza rolnictwem na swój rachunek na obszarach wiejskich ich liczba zmieniła się na korzyść mieszkańców Polskiej wsi. Wzrost nie był zbyt duży, ale różnica pomiędzy rokiem 2005, kiedy wskaźnik był najniższy (10,3%), a rokiem 2011, kiedy osiągnął wartość 11,6% pracujących ogółem poza rolnictwem, wskazuje, że sytuacja się poprawiła.

Pracą w gospodarstwie indywidualnym w 2010 r. zajmowało się ponad 2,216 mln Polaków (dla 1,945 tys. była to jedyna praca). W przeliczeniu na 1 gospodarstwo indywidualne pracowały 1,2 osoby, a na 100 ha UR spadało odpowiednio 16,6 osób.

Poziom stopy bezrobocia wyznaczonej badaniem BAEL na obszarach wiejskich w Polsce był niższy niż średnio w kraju, a najwyższą wartość osiągnął w latach 2001 i 2002 (po 17,2%). Najlepszy dla rynku pracy na obszarach wiejskich był rok 2004, w którym to stopa bezrobocia osiągnęła poziom 6,4%, a w przypadku ludności rolniczej było to 3,7%. Od roku 2008 r. wartość analizowanego wskaźnika rosła. W porównaniu do ludności rolniczej, ludność bezrolna charakteryzowała się wyższą stopą bezrobocia – nawet o 17,7 p.p. w roku 2003. W ostatnich latach różnica ta oscylowała w granicach 7 p.p..

Procentowa dynamika spadku liczby bezrobotnych ogółem i bezrobotnych zamieszkałych na wsi w latach 2006-2009, wskazywała, że była ona większa wśród mieszkańców wsi niż w bezrobociu ogółem. W tym czasie, liczba bezrobotnych ogółem zmniejszyła się o 14,4%, a liczba bezrobotnych zamieszkałych na wsi o 16,9%. W powiatowych urzędach pracy, według stanu na koniec grudnia 2011 r., zarejestrowanych było 53,225 tys. osób tej kategorii. W porównaniu do 2010 r., liczba bezrobotnych mieszkańców wsi zwiększyła się o 953 osoby, tj. o 1,8%.

Odsetek bezrobotnych mieszkających na polskiej wsi, którzy byli związani z gospodarstwem rolnym zmniejszała się od 2001 r. W ciągu 11 lat z grona tej grupy ubyło 267 tys. osób. Bardzo źle przedstawia się sytuacja mieszkańców wsi, którzy byli zaliczani do grupy bezrobotnych bezrolnych. W latach 2000-2002, liczba tych osób wzrosła aż o 123 tys. W następnym okresie, kiedy współczynnik zwiększał się, przyrost nie był już tak widoczny i wynosił 27 tys. osób do 2005 r. Od 2006 r. liczba bezrobotnych bezrolnych nie przekraczała 500 tys. osób, chociaż pomiędzy rokiem 2008 a 2009 wzrost był o 111 tys. W 2009 r., mimo że liczba bezrobotnych bezrolnych nie była najwyższa, to stanowili oni 74,7% wszystkich bezrobotnych na wsi.

Literatura

- Czeszejko-Sochacka M., Knoblach L. (2001), *Problem bezrobocia na wsi z uwzględnieniem społeczności popegeerowskiej*, [w:] E. Niedzielski, R. Kisiel (red.), *Środowiska popegeerowskie – diagnoza stanu*, Wyd. UWM, Olsztyn.
- Ekonomia od A do Z*. (2007) [w:] S. Sztaba (red.). Wyd. Akademickie i Profesjonalne Sp. z o.o., Warszawa.
- Golinowska S. (1992), *Wokół współczesnych problemów bezrobocia*, „Polityka Społeczna”, nr 5-6.
- Grosse T., Hardt Ł. (2010) *Sektorowa czy zintegrowana, czyli o optymalnej strategii polskiej wsi*, Wyd. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Kaźmierczak Z. (1995). *Rynek pracy w państwach wysoko rozwiniętych*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kisiel R. (2001), *Zasoby pracy w rolnictwie w kontekście integracji europejskiej* [w:] *Przemiany strukturalne obszarów wiejskich w zakresie przestrzeni i rynku pracy*. Mat. z konferencji nauk., 24-25.05.2001 r., Olsztyn. PAN, KER, UWM w Olsztynie, Wydział Zarządzania i Administracji.
- Kisiel R., Czeszejko-Sochacka M. (2002), *Zasoby pracy w rolnictwie*, „Biuletyn Naukowy”, UWM w Olsztynie, Olsztyn, nr 15.
- Kisiel R., Szczebiot-Knoblach L. 2012. *Rynek pracy na obszarach wiejskich w woj. warmińsko-mazurskim* [w:] *Przemiany w rolnictwie i na obszarach wiejskich z udziałem Agencji Nieruchomości Rolnych na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*. Red. R. Marks-Bielska, R. Kisiel, Wyd. UWM, s. 97-128.
- Koral J. (2009), *Kulturowe aspekty polskiego bezrobocia*, Wyd. Uniwersytetu Kard. S. Wyszyńskiego, Warszawa.
- Kryńska E., Suchecka J., Suchocki B. (1998), *Prognoza podaży i popytu na pracę w Polsce do roku 2010*, Wyd. IPiSS, Warszawa.
- Kuchta Z. (2012), *Kształtowanie się potrzeb edukacyjnych na rynku pracy na obszarach wiejskich*, Księży Młyn, Wyd. Dom wydawniczy Michał Koliński, Łódź.
- Mossakowska (2007), *Rynek pracy na terenach wiejskich* [w:] J. Poteralski (red.), *Przemiany rynku pracy w kontekście procesów społeczno-gospodarczych*, Wyd. Uniwersytet Szczeciński.
- Nowak A. (2002), *Bezrobocie wśród niepełnosprawnych*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Obszary wiejskie w Polsce*, (2011), Wyd. GUS Warszawa, US Olsztyn.
- Raport z wyników Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań*, (2012), Wyd. GUS, Warszawa.
- Raport z wyników województwa warmińsko-mazurskiego. Powszechny Spis Rolny 2010*. Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2011.
- Raport z wyników województwo warmińsko-mazurskie. Narodowy Spis Rolny 2010*, (2011), Wyd. US, Olsztyn.
- Rocznik statystyczny rolnictwa*, (2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011), GUS, Warszawa.

- Rocznik statystyczny rolnictwa*, (2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011), GUS, Warszawa.
- Rynki pracy na obszarach popegeerowskich. Raport z badań*, (2008), Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
- Szczebiot-Knoblach L. (2007), *Bezrobocie kobiet obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim* [w:] J. Poteralski (red.), *Przemiany rynku pracy w kontekście procesów społeczno-gospodarczych*, Wyd. Uniwersytet Szczeciński.
- Zasady metodyczne rynku pracy i wynagrodzeń* (2008), Wyd. GUS, Warszawa.

